

Marc van Oostendorp

U als scheldwoord

en andere taalverschijnselen

Yes! in het Nederlands

Nederlanders zeggen graag *ja*. Niet alleen om iets te bevestigen ('Heb jij dat gedaan?' 'Ja') of te aanvaarden ('Je bent een idioot', 'Ja'), maar ook om het gesprek eindeloos op gang te houden. Ik tekende voor het tijdschrift *Onze Taal* eens een gesprek op uit het programma *Boer zoekt vrouw*, waarin drie mensen bijna alleen maar ja zeggen tegen elkaar, met een panorama aan emoties:

Vrouw 1: 'Ja, dat... ja.'

Vrouw 2: 'Ja, daarom... ja.'

Vrouw 1: 'Ja, ja, ja, ja, ja.'

Vrouw 2: 'Ja.'

Vrouw 1: 'Je bent geen twintig meer, en geen zestien.'

Vrouw 2: 'Ja.'

Boer: 'Maar het gaat allemaal, ja, zo vlug.'

Vrouw 1: 'Ja. Ja, nee, dat is verschrikkelijk.'

Boer: 'Ja.'

Vrouw 1: 'Ja.'

Vrouw 2: 'Ja.'

Boer: 'Zullen we maar eens naar die kant lopen?'

Vrouw 1: 'Ja.'

Vrouw 2: 'Ja... ja.'

Vrouw 1: 'Ja.'

Er gebeurde van alles tussen de boer en de vrouwen. Je merkte dat de man in gedachten al voor vrouw 1 gekozen had en dat vrouw 2 dat ook al aanvoelde en de moed aan het verliezen was. Intussen werd vrouw 1 steeds zekerder van zichzelf. Het werd ook duidelijk dat de boer nog niet

wist hoe hij het moest vertellen, ook al omdat vrouw 2 objectief gezien een betere keuze was. Dat werd allemaal tot uitdrukking gebracht in een dialoog die vooral bestond uit het woordje *ja*.

En het woord *ja* alleen is ons kennelijk niet genoeg, dus gelukkig hebben we ook nog ‘Yes!’ Toen de dichteres Radna Diels in 2017 een contract afsloot met haar uitgever, twitterde die bijvoorbeeld:

Yes! #RadnaDiels heeft getekend voor haar poëziedebuut: voorjaar 2018 te koop! Gefeliciteerd Radna! #poëzie #dichter

Ik geloof dat dit nieuwe ‘Yes!’ alleen in bepaalde contexten gebruikt wordt in het Nederlands: veel minder bijvoorbeeld voor een simpele bevestiging:

- ‘Heb jij dat gedaan?’
- ‘Yes.’

Overwinning

Zo’n dialoogje klinkt vrijwel automatisch alsof de aangesprokene trots is op wat hij gedaan heeft, niet alsof hij dat schuld bewust toegeeft. Omgekeerd kun je je de tweet van de uitgever nauwelijks voorstellen met een *Ja!* in plaats van *Yes!* Het zou iets anders betekenen, minder modern en grootstedelijk klinken, maar vooral ook: minder als een overwinning.

Want dat is wat ‘Yes!’ geloof ik in het moderne Nederlands betekent: er is iets gebeurd dat je blij of trots maakt. Voor de gewone dagelijkse conversatie hebben we *ja* en karnemelk, voor bijzondere, feestelijke gelegenheden *yes* en rode wijn. Het is waarschijnlijk geen toeval dat de ‘Engelse’ vorm dan precies gebruikt wordt bij heftige emoties: een vreemde taal gebruiken creëert in eerste instantie een vorm van afstand, het is iets minder echt als

je het niet in je moedertaal zegt. (Zoals je, elders op de ladder van emoties, ook liever *shit* en *fuck* zegt dan *schijt* en *neuk*.)

De Limburgse taaljournalist Gaston Dorren vertelde me dat hij in het Limburgs ook zoiets voelt: als je neutraal wilt bevestigen zeg je *jao*, voor enthousiasme gebruik je *ja*. Of *yes*, natuurlijk.

Finansjering

De taal borrelt. Je komt als enkel individu oren en ogen tekort en daarom kun je als onderzoeker die geïnteresseerd is in de taal nu eigenlijk niet zonder Twitter, dat je berichten stuurt als:

@fonolog Volgens @pem50 is er een -j in opkomst in het woord *financiering*: *finansjering*. Hij hoort hem veel. Zegt het jou iets?

Het zei mij niets, het was mij nooit eerder opgevallen, maar gelukkig zijn er andere twitteraars. En het gelukkigst van alles is dat de taalkundige Dirk Bakker op Twitter zit. Die had binnen de kortste keren enkele overtuigende voorbeelden van YouTube gehaald, zodat ik het ook kon horen. En het klopt. Vaak is de beklemtoonde klinker ook eerder een *e* dan een *i*: het is alsof de sprekers *financiëring* zeggen.

Wat is er aan de hand? Een *ie* kan vrij makkelijk samsmelten met een voorafgaande *s*, en wordt dan tot één klank, die we schrijven als *sj* (*sosjaal*). Die *sj* is een compromis tussen de *s* en de *ie*. De *s* maak je met het puntje van je tong vrij ver naar voren op het verhemelte, achter de tanden. De *ie* maak je door – óók met de voorkant van de tong – een vernauwing te maken, ook bij je verhemelte, maar iets meer naar achter. Voel maar: zeg een paar keer *sie sie sie*. Je tong maakt een beweginkje naar achteren.

De *sj* is nu een *s* die je maakt op de plaats van de *ie*: wanneer je *sjie sjie sjie* zegt, maak je niet meer zo'n grote beweging met je tong. *Finansjering* is dus makkelijker te zeggen dan *financiering*.

Tongacrobatiek

Maar waarom dan die *e*? Dirk Bakker veronderstelt dat het iets te maken heeft met *financieel*, maar ik denk dat ook een andere verklaring mogelijk is: in *sjie* zitten de klanken weer wat te veel op elkaar, en we vermijden die combinatie in het Nederlands dan ook: er is wel *sjezen*, *sjouwen*, *sjaggerijinig*, maar er zijn geen woorden die beginnen met *sjie*, behalve duidelijk als leenwoord herkenbare woorden als *sjiiet*. En dus verandert de *ie* een klein beetje in een *ee*: zelfde plaats in de mond, maar met de tong iets lager, de klank die het dichtst bij de oorspronkelijke klank ligt, en die dus met de kleinste tongacrobatiek het grootste verschil maakt.

Het zit vol

Een van de leuke kanten van migratie is dat de nieuwkomers van alles en nog wat opmerken over onze taal waar we zelf blind voor zijn geworden. Toen ik in het café zat met een leuke immigrante, vlak bij de ingang, kwamen er twee vrouwen binnen die even rondkeken en toen constateerden: “t Zit vol!”

“t Zit vol!!” herhaalde de immigrante vol ontzag. ‘Zit??’

Al die leestekens negerend, probeerde ik nog uit te leggen dat het een korte versie is van “t Café zit vol mensen”, maar dat maakte de zaak er niet eenvoudiger op. Het café *zit* toch niet? Het zijn de mensen die zitten. Je kunt bijvoorbeeld ook zeggen ‘Het café staat vol mensen’: degenen die hun lichaamshouding veranderen tussen de ene zin en de andere zijn de aap-achtigen, niet de etablissementen. Syntactisch heeft echter de plaats waar een en ander zich afspeelt de houding overgenomen.

In de imposante Engelstalige grammatica *Syntax of Dutch* wordt er eigenlijk maar vrij summier ingegaan op deze constructie, hoewel hij vrij typisch voor het Nederlands is (probeer hem maar eens woord voor woord in enige andere taal te vertalen: *It sits full?*). De voorbeelden die de grammatica geeft hebben een met-bepaling:

- De hele tekst zit vol met fouten.
- De hele bank ligt vol met kleren.
- De tribune staat (helemaal) vol met supporters.
- De kamer hangt (helemaal) vol met slingers.

Ik geloof dat de grammatica ervan uitgaat dat die *met* verplicht is, maar ik vind die extra bepaling juist een beetje stijfjes, en heb al die zinnen liever zonder dat *met*: de tekst zit vol fouten en de bank ligt vol kleren. Hoe je ze vervolgens zou moeten ontleden, wordt dan een beetje onduidelijk. Voor mijn gevoel is ‘vol fouten’ een zinsdeel (‘Vol (met) fouten zit die tekst’ kun je best zeggen), maar dat verklaart nog niet hoe *vol* en *fouten* zich tot elkaar verhouden.

Wat in ieder geval wel duidelijk is: dat *vol* verplicht is. Zonder werkt het niet: ‘het hele café zit met mensen’ is een ondenkbare zin. Volgens de *Syntax of Dutch* is dit omdat *vol* uitdrukt dat het onderwerp wordt ‘beïnvloed’ door wat er in de *met*-bepaling staat: het café wordt als het ware bepaald door alle mensen die er zitten. Waarom dat expliciet moet worden gemaakt, is dan weer niet helemaal duidelijk.

Geheimzinnig

Je kunt de zinnen ook nog zo herschrijven dat het onderwerp (café, bank, tribune, kamer) een plaatsbepaling wordt. Er verschijnt dan het woordje *het*:

- Het zit vol mensen in dit café.
- Het ligt vol kleren op deze bank.
- Het staat helemaal vol met supporters op de tribune.
- Het hangt helemaal vol met slingers in de kamer.

Hier wordt de lichaamshouding dus overgenomen door het volkomen betekenisloze onderwerp *het*. (Volgens mij gaat in dit geval trouwens *hele* om de een of andere reden liever verloren: ik vind ‘het zit vol mensen in dit hele café’ raar. ‘Helemaal’ kan aan de andere kant wel blijven staan.)

De plaatsbepaling kan dan ook nog eens vervangen

worden door *hier* of *daar* ('Het zit hier/daar vol mensen'), en die plaatsbepaling kun je ook nog weglaten ('Het zit vol met mensen'). Als laatste stapje kun je dan ook die mensen nog weglaten (iedereen die een café binnenstapt begrijpt dat de relevante volheid veroorzaakt wordt door tweebeenen). Dan krijg je de geheimzinnige zin 't Zit vol' die migranten in een staat van vervoering kan brengen, tenminste als ze iets van zinsbouw begrijpen.

Alstu

Doordat de taal voortdurend overal om ons heen borrelt, valt een nieuw verschijnsel soms pas op als het al een tijdje bestaat. Dat sommige mensen *alstu* zeggen als ze *alstublieft* bedoelen, daarvan was ik me al een tijdje bewust, maar sinds kort hoor ik het ineens overal om me heen. De jolige conducteur in de trein als hij mijn ovakaart heeft gescand, de aardige vrouw die koffie afrekenet in de kantine op mijn werk, de ambachtelijke bakker die op zaterdagochtend de bestelling op de toonbank legt: ik hoor het ze allemaal zeggen, en steeds op dezelfde, wat zangerige toon.

Van Dale meldt dat het woord als informele ‘verkorting van *alstublieft*’ in oktober 2006 is toegevoegd. Nu nemen woordenboekmakers nieuwe woorden pas op als ze al een aantal jaar in betrouwbare bronnen worden gebruikt, en zeker in 2006 waren dat nog uitsluitend schriftelijke. Dus moet *alstu* zeker sinds 2003 in kranten zijn verschenen. Tussen het moment dat mensen een woord mondeling gebruiken en het moment dat ze het ook opschrijven, zit ook nog een tijdje. Het woord zal dus ongeveer een jaar of twintig rondzingen in Nederland.

Verbaasd

Dat het een afkorting is van *alstublieft* lijkt me net zo duidelijk als dat *alstublieft* zelf een afkorting is van ‘als ’t u belieft’: kennelijk mag zo’n beleefdheidsformule niet al te veel moeite kosten. *Van Dale* ziet echter over het hoofd dat we er met die observatie alleen nog niet zijn. Het

woordenboek geeft bij *alstublieft* namelijk twee hoofdbetekeningen: ‘als beleefde aandrang bij een verzoek’ (‘even geduld alstublieft’) en ‘als beleefdheidsformule bij het aanreiken resp. het aanvaarden van iets’ (‘alstublieft, hier is uw kopje’).

Volgens mij kun je *alstu* alleen in de tweede betekenis gebruiken, zeker op de zangerige toon die sommigen eraan geven. ‘Even geduld *alstu*’ heb ik nog nooit iemand horen zeggen, en als ik het zelf probeer, klinkt het raar. Dat geldt ook voor de ándere, minder frequente betekenissen. Ook als je verbaasd bent, kun je wel *alstublieft!* roepen, maar zeker geen *alstu!*

Dahag

Mogelijk is *alstu* ontstaan als antwoord op ‘dank u’: allebei twee lettergrepen, allebei met de klinkers a en u. Bij de ‘beleefde aandrang bij een verzoek’ klinkt geen ‘dank u’ en dus ligt de verkorting minder voor de hand.

Er is nog meer over te zeggen. In de voorbeelden die ik hierboven gaf, wordt *alstu* steeds gebruikt door een beroepsmatige dienstverlener: iemand die dezelfde kleine dienst – het scannen van een kaartje, het inschenken van koffie – verleent aan een lange rij mensen. Al die mensen zeggen ‘dank u’. Dan wordt de verleiding om alstublieft te zeggen wel heel groot.

Bovendien wordt dan de wat zangerige toon waarop mensen *alstu* zeggen begrijpelijker. Het zijn dezelfde tonen waarop mensen *dahag* of *doehoeg* zingen: de tonen van de afscheidsgroet. Want dat lijkt me de betekenis van *alstu*: ‘Ik reik u dit beleefd aan en ga meteen weer verder.’